

ПЕРЕДМОВА

Шановні друзі та колеги! Наразі Ви отримали новий випуск збірки наукових праць *Vita Antiqua*. Видавцем цього випуску виступає Центр палеоетнологічних досліджень імені Хв. Вовка – наукова громадська організація, в завдання якої входить дослідження та популяризація знань про первісну епоху, а також репрезентація первісної археології України у світі. Ця збірка представляє частину матеріалів, що були оприлюднені у вигляді доповідей на міжнародній науковій конференції «ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ : географічний підхід в первісній археології», яка відбулась 3-5 лютого 2016 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

У цій конференції взяли участь спеціалісти з університетських центрів та наукових установ Франції, Бельгії, Швейцарії, Польщі, Білорусі, Грузії. Українські наукові та освітні установи були представлені дослідниками з Інституту археології НАН України, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Інституту геології КНУ імені Тараса Шевченка, Інституту зоології НАН України, Національного природничого музею НАН України, університетів Одеси, Харкова, Чернігова тощо. Серед запропонованих доповідей слід відзначити лекції та виступи, що висвітлювали результати спільних археологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, в тому числі на території України. Сама конференція стала виключною можливістю для створення системи обміну інформацією та досвідом у преісторичних дослідженнях на території Європи, запровадження передових методик обробки археологічного матеріалу, включенням археологічної спадщини України у загальноєвропейську систему досліджень. Важливе значення мала участь у цьому заході вітчизняних студентів – майбутніх археологів, геологів, біологів – що сприятиме підвищенню їхнього рівня знань, розвитку мобільності під час навчання та знайомство з сучасним теоретичним та практичним надбанням європейської науки. З точки зору суспільної користі, результати конференції сприятимуть репрезентації вітчизняної культурної і природної спадщини на європейському рівні.

На наше глибоке переконання, проведення міжнародної конференції та видання збірника

наукових праць, присвячених взаємодії природи і людини в давнину, в сучасних складних для України і світу умовах, є знаковою подією. Знаковою, з огляду на процеси, що відбуваються в нашій державі та ті виклики, що постають перед міжнародною науковою спільнотою в наш час. Науковці, особливо ті з них, хто здійснює дослідження в галузі розвитку суспільних відносин та екології від найдавніших часів, просто не можуть залишатись осторонь глобальних проблем, а надто коли ці процеси мають відношення до їхніх професійних інтересів. Виявлення закономірностей взаємодії навколишнього середовища та людини особливо актуальне на тлі помітних кліматичних змін, що відбуваються на Земній кулі просто зараз.

Один з потужних викликів сучасності – загроза дегуманізації суспільства в умовах економічних та політичних негараздів, що раз по разу виливаються у військові конфлікти. Така соціальна нестабільність, поза сумнівом, відбивається на загальному психологічному стані людей. Людина, як істота соціальна, окрім інстинктивних потреб, має також культурні, що задовольняються нехарчовим виробництвом. Якщо ж не задовольняти культурні потреби вчасно і якісним продуктом, суспільство починає споживати сурогат – пропагандистські штампи, спрямовані насамперед на редукування здатності мислити самостійно, критично. Це призводить до загальної дегуманізації населення, яке починає керуватись переважно ірраціональними мотивами. Таке суспільство дуже швидко стає пасивним, агресивним та втрачає життєздатність. Цілком зрозуміло, що відповіддю на ці процеси повинно стати підвищення ролі наукового та освітнього сегменту, адже саме на плечах науковців та викладачів лежить відповідальність за рівень освіченості співгромадян.

Ще однією вагомою проблемою нашого сьогодення є питання збереження історичного ландшафту. В умовах сучасних приватизаційних процесів, бурхливого розвитку будівництва та техногенного тиску на ландшафт, питання охорони пам'яток культурної спадщини потребує втручання держави та громадськості з огляду на можливості репрезентації історії та культури України в сучасному глобалізованому світі.

Особливо це стосується пам'яток, що належать до найдавніших етапів розвитку людини і суспільства – доби первісності. По-перше, тому, що ці археологічні об'єкти належать до загальної спадщини людства і несуть у собі інформацію про розвиток нашого біологічного виду та його культури в цілому. По-друге, за відсутності писемних джерел, археологічні дані є єдиними прямими свідченнями існування первісних суспільств. За руйнації пам'ятки або її частини, інформація, що могла б бути вилучена з «археологічного літопису», практично втрачається назавжди. Об'єкти найбільш давніх епох розвитку культури, на жаль, є й найбільш уразливими до антропогенного впливу. В переважній більшості вони зазнали значних перетворень внаслідок ландшафтних змін, пошкодження наступними поколіннями мешканців, індустріальними та комунікаційними процесами.

Найдавніші пам'ятки не несуть у собі даних, що безпосередньо стосуються формування сучасних етнічних груп чи держав, тож існує значний ризик нехтування цими об'єктами з боку адміністративних структур і державної політики в цілому. Відношення до пам'яток первісності, які позбавлені етнічного чи національного навантаження, є «лакмусовим папірцем», тестом на цивілізованість, яка виражається в толерантності та повазі до «інших» культур. Безвідповідальне ставлення державних органів до первісних пам'яток свідчить про загальну неосвіченість та ксенофобність вітчизняної «еліти», всупереч тому, що археологія первісної доби викликає жваве зацікавлення з боку міжнародної громадськості: вона розкриває інформацію про зародження та розвиток культури, появу трудової діяльності, формування специфіки людської поведінки, пояснює витoki цивілізаційної історії та демонструє адаптивні можливості людського виду цілком.

Часто приписуючи витвори минулих епох до власної історії, держава тим самим привласнює право авторства чи володіння на витвори загальнолюдського значення. Хоча в дійсності навпаки – держава повинна брати на себе відповідальність за збереження культурної спадщини людства. «Кожна держава ... визнає, що **зобов'язання** забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, ... яка перебуває на її території, **покладається насамперед на неї**» (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини; Париж, 16 листопада 1972 р.). З морально-етичної точки зору, як уряд Єгипту не має права розпоряджатись давньоєгипетськими старожитностями на власний розсуд, так і державні органи України не мають права на вирішення долі стародавніх поселень, руйнуючи які, скоює

злочин проти інтересів людства. Але ж для нашої держави стало цілком звичним явищем, коли політична влада (далеко не вічна) керуючись фінансовими чи-то лобістськими (сьогоденними) інтересами вирішує питання доцільності існування тієї чи іншої пам'ятки старовини.

Незадовільний стан у сфері охорони пам'яток минувшини і нехтування з боку адміністративних структур призводить до складання чи не на державному рівні уявлення про відсутність запиту на археологів як науковців для держави і суспільства. Це, поза сумнівом, позначається як на суспільній свідомості, так і на державній політиці в сфері фінансування наукових досліджень в цій галузі. Економічна і фінансова кризи в першу чергу негативно відбиваються на найбільш «неприбуткових» галузях – культурі, освіті та науці. Особливо це стосується сфери гуманітарного знання, адже інвестиції в ці дисципліни не передбачають швидкого повернення вкладених коштів. Такий стан речей виявляється в постійному скороченні штатів академічних установ, зменшенні державного замовлення для вищих навчальних закладів, в погіршенні становища регіональних наукових установ тощо. Досить цинічним є те, що ці процеси відбуваються на тлі активної пропаганди «патріотичного виховання», «національної свідомості» тощо.

Окреслені проблеми ставлять нові завдання перед науковою спільнотою. Для виходу з цього становища повинні відбутись значні зміни, в першу чергу, в самому науковому середовищі, що має позбутися академічної елітарності, ізоляваності, активно відповідати на запити суспільства. Взаємозв'язок «наука – суспільство» в повній мірі може бути реалізований на базі об'єктів археологічної спадщини, що можуть стати не тільки предметом вивчення науки про культурне і природне різноманіття, але і засобом комунікації, навчання, дозвілля, збагачення культурного досвіду.

Виходячи з позиції, що інвестиції в гуманітарне знання та освіту є інвестиціями в майбутнє, з позиції, що зневага до досліджень в галузі історії розвитку людини та її культури призводить до ще глибшої дегуманізації суспільства, ми констатуємо необхідність розвитку цих знань та їх популяризацію, особливо у сучасний, кризовий момент. Сучасний стан науки вимагає зміни парадигми наукового пізнання та процесу дослідження, що передбачає:

- подолання дискретності сучасної науки, що затиснена в рамки офіційних установ і через високу спеціалізацію досліджень стає все більш ізолюваною від суспільства;

- впровадження комплексного підходу до вивчення історичних явищ з використанням методів різних природничих та гуманітарних наук

(археологія, етнологія, геологія, екологія тощо). На протигагу інституційній підпорядкованості та адмініструванню, на сучасному етапі все більшого значення набувають «мережеві» контакти і проблемні групи, що працюють над конкретними науковими питаннями. Все більше наукових проєктів здійснюються через міжгалузеву кооперацію, що дозволяє залучити більшу варіативність методів та поглянути на проблему під різними кутами зору.

Наукові праці, представлені в пропонованому збірнику цілком відповідають поставленим вимогам сучасної науки. Хронологічно, статті охоплюють періоди від палеоліту до епохи раннього металу і являють собою комплексні дослідження, проведені з залученням даних як археологічної науки, так і цілої низки суміжних дисциплін – геології, палеогеографії, кліматології, біології тощо. Особливу увагу приділено культурній адаптації людських колективів у перехідний період кінця плейстоценової – початку голоценової епох. В повній мірі використані сучасні методи аналізу археологічного матеріалу – радіовуглецевий, археозоологічний, палеоботанічний та ін. Збірка дає загальне уявлення

про процеси, що відбувались на теренах Східної Європи в преісторичну добу та розширює наші знання про взаємозв'язок природи і суспільства у віддалені історичні часи. Сподіваємось, що книга буде цікавою для всіх хто цікавиться розвитком людської культури та палеоекологічними дослідженнями.

Дане видання здійснене за підтримки Швейцарського національного наукового фонду, програми Інституційного Партнерства SCOPES «Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology» (NEENAWA) та за сприяння програми «Крем'яна сировина та технологічні традиції Середнього Подніпров'я в пізньопалеолітичний час» Товариства по вивченню четвертинного періоду та археології кам'яної доби імені Гуго Обермайєра.

Post Scriptum.

Під час підготовки видання до друку сталась дуже сумна подія. Пішов з життя археолог – один з блискучих знавців первісності, колега, вчитель і друг Дмитро Юрійович Нужний. Цю збірку колектив авторів присвячує його світлій пам'яті.

Дмитро Юрійович Нужний
1959-2016

PREFACE

Dear friends and colleagues! Now you got the new issue of the collection of scientific papers *Vita Antiqua*. Publisher of this release is the Th. Vovk Center for Paleoethnological Research – non-governmental scientific organization whose mission is to study and popularize knowledge about the pre-historic era and the representation of prehistoric archaeology of Ukraine in the world. This volume represents a part of the materials that were highlighted as the reports at the international scientific conference «HUMAN & LANDSCAPE: a Geographical Approach in the Prehistoric Archaeology» which took place on February 3-5, 2016 in Taras Shevchenko National University of Kiev.

In a conference took part invited specialists from the university centers and scientific institutions of France, Belgium, Switzerland, Poland, Belarus, Georgia, etc. Among Ukrainian scientific establishments were representatives of Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, National University «Kyiv-Mohyla Academy», Institute of Geology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Zoology of NAS of Ukraine, National Natural History Museum of NAS of Ukraine, universities of Odesa, Kharkiv, Chernihiv, etc. Among the proposed presentations should note lectures and performances that highlighted the results of archaeological researches of joint domestic and foreign scholars, including on the territory of Ukraine. The conference itself became an exceptional opportunity to create a system of information and experience exchange in researches about European prehistoric sites, to introduce up-to-date methodologies of fixation and description of the archaeological material and to promote the Ukrainian archaeological heritage in the European system of research. An important value was the participation of Ukrainian students in this event, archaeology, geology and biology that will help to develop their knowledge about current theoretical and practical research of European science and promote their international mobility during their academic experiences. In terms of public benefit, the conference will help to represent the Ukrainian cultural and natural heritage at a European level.

In our opinion, the realization of an international conference and publishing a volume of

scientific works dedicated to relations between human and nature in ancient times is a significant event in this complicated times for Ukraine and world community. It is significant not only because of the processes that have been occurring in our country but also in view of the challenges facing the international scientific community in our time. Scientists, especially those, who carries out the research in the field of social relations development and ecology from the earliest times, simply cannot stand aside of global problems, especially when these processes are relevant to their professional interests. Identification of patterns of interaction between the environment and human is especially important on the background of prominent climate changes occurring on Earth right now.

One of the most powerful challenges of modernity is the danger of dehumanization of society in conditions of economic and political problems that time after time developing in military conflicts. Such social instability undoubtedly has an affect on the overall psychological state of people. Human as a social being, apart from instinctual needs, has also cultural, satisfied by non-food production. If cultural needs are not satisfied in time with the quality product, society begins to consume substitute — propaganda stamps, primarily aimed at reduction of the ability to think independently, critically. This leads to the total dehumanization of society, which is guided mainly by irrational motives. Such society very quickly becomes passive, aggressive and loses viability. It is clear that the response to these processes should be an increase of role of the scientific and educational segment because scientists and teachers are responsible for the level of education of citizens.

Protection of the historical landscape is another significant problem of our time. In conditions of modern privatization processes, rapid development of building and man-caused pressure on the landscape, the problem of preservation of cultural heritage requires state and public intervention in view of the possibility of representing the history and culture of Ukraine in today's globalized world. This is especially true for sites belonging to the earliest stages of human and society development – prehistoric era firstly because archaeological objects belong to the common heritage of human-

kind and carry information about the development of our species and its culture in general. Secondly, due to the absence of written sources, an archaeological data became the only one direct evidence of the existence of prehistoric societies. In a case of destruction of the site or its part, information that could be extracted from the «archaeological chronicle» becomes practically lost forever. Unfortunately, objects of the earliest epochs of the cultural development are the most vulnerable to anthropogenic pressure. They have mostly undergone significant changes because of landscape transformations, damage by the next generations of the population, industrial and communication processes.

Prehistoric sites don't carry data related to the formation of modern ethnic groups or countries, so there is a considerable risk of neglecting these objects by the administrative structures and government policy in general. Attitude to prehistoric sites, which are deprived of contemporary ethnic or national identity, is a «litmus test» a test of civilization, which is expressed in tolerance and respect for the «other» cultures. Irresponsible attitude of government to prehistoric sites indicates a total ignorance and xenophobic of national «elite». Contrary to this, an archaeology of prehistory cause an interest among the society: it reveals information about origin and evolution of culture, an occurrence of labor activity, the formation of specificity of human behavior, explain origins of civilized history and demonstrates adaptive features of human species.

Often state attaching the works of previous eras to its own history. Thus state appropriates a right of authorship or ownership on creations of all mankind value. Although in reality, everything looks different. The state assumes liability for the preservation of the cultural heritage of humanity. «Each State ... recognizes that the duty of ensuring the identification, protection, conservation, presentation and transmission to future generations of the cultural and natural heritage ... situated on its territory, belongs primarily to that State» (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage; Paris, 16 November 1972). From the moral and ethical point of view, as the Egyptian government has no right to dispose of local ancient antiquities at its own discretion, the state agencies of Ukraine have no rights to resolve the fate of Trypillian settlements, committing a crime against humanity interests in this case. However, for our country, it is an everyday occurrence when political power (not eternal) guided by financial or lobby (this day's) interests decide an issue of the expediency of ancient site existence.

The unsatisfactory condition in the field of protection of ancient sites and disregard of the admin-

istrative structures form a national opinion about unnecessary of archaeologists as scientists for the state and society. Without a doubt, this affects both the public consciousness and public policy in the field of research funding in this area. The economic and financial crisis negatively affects the most «non-profit» sectors – culture, science, education. This applies particularly to areas of human knowledge because investments in these disciplines do not provide a rapid return of invested funds. This situation expresses itself in constant staff reduction in academic institutions, reduction of state order for universities, deterioration of the condition of local science organizations, etc. It is cynical that these processes take place in the background of active promotion of “patriotic education”, “national consciousness” and so on.

Designated problems put new challenges for the scientific community. To change this situation should occur significant changes in the scientific community, which has to get rid of academic elitism, isolation, should actively respond to the demands of society. The relationship between science and society can be fully implemented based on objects of cultural and natural heritage, which may be not only the subject of study of cultural and natural diversity science but also communication, education, entertainment device, an instrument of enriching the cultural experience.

Based on the position that the investment in human knowledge and education are investments in the future, from a position that disregard for studies in the history of man and his culture leads to deeper dehumanization of society, we state the need for the development of these knowledge and their popularization, especially in modern moment of crisis. The current state of science requires changing the paradigm of scientific knowledge and research process that includes:

- overcoming of discreteness of modern science restrained in the framework of official institutions and because of its high specialization of studies, science becomes increasingly isolated from society;

- implementation of an integrated approach to the study of historical events using various methods of natural and human sciences (archaeology, ethnology, geology, ecology, etc.). In contrast to institutional affiliation and administration, at present becoming increasingly important «network» contacts and problematic groups working on specific scientific issues. More research projects carried out through intersectoral cooperation, which provides more variation in methods and looks at the problem from different angles.

Scientific papers presented by the proposed volume fully meet the requirements of modern science. Chronologically, it covers a period from the

Palaeolithic to the early metal epochs and is comprehensive studies involving archaeological science data as well as a range of related disciplines – geology, paleogeography, climatology, biology e.t.c. Particular attention is paid to the cultural adaptation of human communities in transition late Pleistocene – early Holocene epochs. Fully used modern methods of analysis of archaeological material – C14 dating, archeozoological, paleobotanical and others. The collection gives an overview of the processes that took place in Eastern Europe in the prehistoric period and expands our knowledge of the relationship between nature and society in remote historical times. We hope that the book will be of interest to anyone interested in the development of human culture and paleoecological studies.

This publication is made in the frames of the Swiss National Science Foundation, SCOPES Institutional Partnership program “Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology” (NEENAWA) and in association with Hugo Obermaier-Society for Quaternary Research and Archaeology of the Stone Age program «Raw Material and Technological Traditions of Middle Dnieper River Basin in Upper Palaeolithic Times».

Post Scriptum.

While preparing to print edition, there was a sorrowful accident. An archaeologist, one of the most brilliant scholars of prehistory, colleague, teacher and friend Dmytro Yurievych Nuzhnyi has died. This volume we dedicate to his blessed memory.